

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Péterfy Jenő összegyűjtött munkái. II. III. kötet. A Kasszeli alapítványból kiadja a Kisfaludy társaság. Budapest, Franklin társulat.¹

Most, midőn Péterfy tragikus eltűnésének csapása többé már nem nyugözi élvezőinek lelkét, az ő elvesztése azonban még mindig szomorúsággal illet: megítélésének mértéke lassankint kibontakozik azokból a gyöngéd és érzelmi szálakból font kegyeletből, a melybe a martírium dicsósége az ő alakját és munkásságát szőtte. Elégge nem méltányolható esemény esztetikai irodalmunk ritka jelenségei közt, hogy műveit összegyűjtették sé ezt a munkát oly lelkes és kiváló érdemű főre bízták, mint még a sirontúl is odaadó, hű barátjára. A mit életében sohasem remélt, most összegyűjtve, esztetikailag rendezve fekszenek előttünk művei. Életében gondolkodásának és érzésének nyilvánulásait csakis mint szórványos jelenségeket élvezhettük és azok némelyike, mint a görög műveltség és gondolkodás fejtegetése, Dante, Kemény, Eötvös, Széchenyi essayi tünevényes jellegükkel leptek meg. Most teljes egészében lép elénk és a beavatottnak drága, kábító kincseket kínál, a bírálónak aránytalan nagy anyagot nyújt az elmélkedésre.

Péterfy gondolkodásában és érzésében, mivel e kettő elválaszthatatlanul egyesült benne, kivált a metafizika és a kitartó szemléletből eredő tapasztalat eredménye nyilvánul, a melyet az érzelem nemessége zománczoz be. Metafizikus és esztetikus lélek. E kettő nélkül megértését is alig kisértethetjük meg. Nála az igazság: a lényeg, mindenekelőtt egyoldalú, metafizikus jellegű, s annak természettudományi mivoltát nem kutatja, az nem érdekli s bár kiméletesen teszi, de megveti. Mintegy emeletről tekint le a modern természettudományi kísérletekre s nem érzi, mint hatják át kutatásai a dolgok mivoltát, s mint alkotják a lényegét, s a tényeknek belső jelenségeit. Nem bírja leküdeni metafizikus hajlandóságát, hogy érte a természettudományok igazságát is elismerné, mint olyat, mely a jelenségek egyik rugója, sőt a legtöbb esetben belső lényege, természete. És ez különbözteti meg őt legfőbbképen Tainetől, a kivel minden áron összehasonlítják. Még ott áll, hol ezt az irányt Molière orvosával hasonlítják össze és a természettudomány imminens beavatkozása a modern tudományosság és művészet fejlődésére előtte idegenszerű s innen ered, hogy e törekvésben sokszor a pathológiát, az orvosi tudományt, mi több csakis a laboratóriumot látja. Ezt pedig esztetikai elbírálásra,

¹ Az I. kötet ismertetését lásd a XI. évf. 489. lapján.

vagy éppen művészi tárgynak elfogadni idegenkedik. Ez az ő szemében mélyen alárendelt jelenség, a melyet a művésztől szelid kézzel el akar háritani. A fő a metafizikai igazság, mely kívülről közeledik a tünemények ismeretéhez, de a magasból: az eszmék országából táplálkozik, az aeszthetikai valóság, mely pszichológiailag nyilatkozik meg, a cselekvés mivoltát alkotja. Ez a két tényező nálunk ritkán látott szépségben nyilatkozik meg irataiban. Igazi szép, nemes, valódi görög lélek. Egyszerű és egységes fejtegetéseiben nagy és nemes tapasztalatait is kimeríti és gondolkodását érzékivé teszi, gazdag képzeletből merítve költői képeinek mély tűző csillogást kölcsönöz. Tapasztalatainak köre pedig a lélektani igazságok, a művészeti jelenségek alapos ismerete és a filozofusok tételeinek tudása. Első rangu psychologus, ki a lélek ismeretét először saját gazdag benső életéből, az emberek élénk szemléletéből és az igazi költők tanulmányából merítette. Mint filozofus is kiválóan aeszthetikus. Nem fog tárgyához, míg azi át és át nem érezte, kiforrott érzelmeinek világánál meg nem forgatta, azok nemességét ki nem próbálta s csak akkor írja le. Így hagy nyomot minden gondolatában érzelmeinek nemessége. Mindenkorra magukon viselik sokat érző lelkének bélyegét és ezért mindig élvezhető, alig elavuló becses munkákat adott. Néha tisztán látjuk ez érzelmeket, midőn nemzeti, faji és emberi érzésünk titkosabb vonásait írja le, vagy egy hasonlattal világít meg, máskor divinatorikusan hallucinál, mintha Dante maga mondaná tollba gondolatait, majd az író szavával szólóban, mintha Széchenyi leiki hangulatának rezgési görbéit észlelnők, majd megkapó és dallamos szavakban állítja élénk egy egy költött alak belső szenvedélyeinek hullámzását. Nagy volt ereje, hogy a múlt érzéseit, küzdeléseit a maga valóságában állítsa élénk, vagy az ironnak lelki fogyatékaikat bírálva, azoknak titkos intencióit kihüvelyezze (Görgei).

Érzelmi és gondolatvilága egységesen jelenik meg előttünk és reá, mint aeszthetikusra, el lehet mondani, mit Danteről mond, de a mi minden nagy művész sajátossága, hogy működésének formája személyes, utánozhatatlan: eposz, confessio, tanköltemény, s ezek egyike sem, hanem mind, sőt még ennél is több, még pedig idealis valóság. Iratai tényleg vallo-mások s lírai jellegűek. Van hite ahhoz, a mit ír, még ha rábeszélésre ír is s szavaiban ennek a hitnek, e meggyőződésnek ad kifejezést. A doktrinák, melyeket aeszthetikája kifejt, saját lelkének viszhangjai, s nem ad más, mint a mit igaznak s egyuttal szépnak fölismert. Mint kiváló stilista, mindenkor elérte azt a sikert, hogy e doktrinákat világosan és szobor-szerű szabatossgal körülhatárolva, tudja élénk állítani.

Rendkívül fogékony az emberiség nemes kultúrtörékvései iránt, s bár azoknak némelyikéről alig beszél, sikerül objektive a tények igazságát kihüvelyeznie. (Széchenyi, Görgei, Taine, Ranke, Macaulay, Carlyle.) Történeti érzéke fenkölt és megható, bár kevésbé merítette ki. A történeti tények jogi oldalát, vagy socialis megvilágítását mellőzi, mintha aeszthetikus érzéke ettől távol tartotta volna. De nem is adódott alkalom, hogy történeti tárgyat mélyebben kimerítsen. A múlt nála nem a tények dokumentálása, hanem azok meglelkesítése, megérzékítése, mi által mintegy drámai-lag gördül le szemünk előtt.

Analysise eredeti és kimerítő. Tanulmányai egységessé forrtak össze lelkében s bár sohasem árul idegen gondolatot sajátjaként, mindenkor kiviláglik egyéniségének bélyege. Határozottan ritka egyéniség, mely kedvezőbb viszonyok között irányát szélesebben érvényesíthette volna s gondolkodásunk fejlődésében mélyebb medret vájhatott volna. Fejlődésünk egység nélkülisége, sokszor iránytalansága vagy százfelé huzása nagy gátul szolgáltat arra, hogy nagyobb tért hódítson magának, avagy hogy iskolát alkosson. Nemessége, előkelősége, világossága azonban mindenkor meghatja az olvasót és fölfogása hasonló tárgyú kutatások alkalmával el nem mellőzhető. Sovány, de ritka eredménye egy küzdelmes életnek és hatalmas munkásságnak, melyet nem szabad elborítani a jövőendő fogalom- és érzelmhullámzásoknak.

MORVAY Győző.

Dugonics András életrajza. A Dugonics-társaság jutalmával kitüntetett pályamunka. Irta: *Prónai Antal.* Szeged 1903.

A lezajlott 1903. esztendő a mi tudományunk, az irodalomtörténet terén, a mi a mennyiséget illeti, nem mondható túlságosan eredményesnek: mindössze két önálló irodalomtörténeti monografia jelent meg a könyves-piaczon. Az egyikről, Császár Elemér Versegly-életrajzáról, Közleményeink egy későbbi füzete számol majd be, a másikat, Prónai Antalnak Dugonicsról szóló monografiáját, a következő sorokban ismertetjük.

A 15 éves életrajz annak a pályázatnak az eredménye, melyet a szegedi Dugonics-társaság tűzött ki Szeged város híressé vált fia életrajzának a megírására. Dugonics András valóban megérdemli, hogy szülővárosának polgárai megírassák és kiadják életének történetét, mert Dugonics nemcsak gondos ápolója volt a népies nyelvnek és műveiben Szeged népének erőteljes nyelvét, törülmetszett szólásait, közmondásait őrizte meg, hanem kétségkívül legjelentősebb írója is a tiszamenti városnak.

Prónai derekas, becsületos munkát végzett, műve gondos kutatás eredménye. A földadat nagyon is megérdemelte a reá fordított fáradságot, mert Dugonics Andrásnak tudományos fölfogás, elfogulatlan bírálat alapján, vonzó formában megírt életrajzát mindeddig nélkülözötte az irodalomtörténet. Mindazonáltal már nem egy dolgozat jelent meg Dugonics életéről, s ezek az életrajzok, bár egyikük sem felel meg a tudományos életrajz követelményeinek, mégis mintegy rávezették szerzőt arra a csapásra, melyen eljuthatott céljához, a tudományos életrajzhoz.

Dugonics életének adatait nagyrészt saját maga őrizte meg naplói-ban és följegyzéseiben, de, mint minden életrajz, a kellő tárgyilagosság nélkül szűkölködik s rászorul a szigorú ellenőrzésre és javításokra. Ezt a nagy adathalmazt, melybe csak az időrend hozott egy kis kerekdedséget, az eddigi életrajzírók (Karácsonyi Krizosztom, Endrődi Sándor, Hahn József stb.) kibővítették, de sem teljesen ki nem egészítették, sem rendszerbe nem foglalták. A nyersanyag földolgozása Prónaira maradt, s jó lélekkel mondhatjuk, nem ez volt a munka könnyebb fele, mert a tévedéseket kijavítani, a hiányokat pótolni, végre az egészet egységbe fog-

lalni és a megfelcő formába önteni nem csekély fáradsággal járt. Fel kellett kutatnia nemcsak a piarista rendházak névkönyveit, feljegyzéseit, constitutiói, hanem utána kellett néznie különböző levéltárak okiratainak is, hogy egy-egy adattal gazdagíthassa, kiegészíthesse Dugonics életének történetét.

A kép azonban, melyet így Prónai Dugonicsról megrajzol nem egészen teljes. Igaz ugyan, hogy életének adatai áttekinthető csoportosításban, szép egymásutánban rendezve állanak előttünk, de ma már nem elégszünk meg avval, hogy a monografiáról kedves költőjének életet folyását bármily részletesen is feltárja, nemcsak az érdekel bennünket milyen külső hatások alatt írta műveit, hanem az is, hogyan fejlődött, alakult meg a költő lelki világa. Azt hisszük, hogy nem csalódunk, ha e mulasztás okát Prónai írói egyéniségében, tudományos módszerében keressük: sokkal tárgyilagosabb, sokkal inkább ragaszkodik a tényekhez, semhogy e tényekből merészebb következtetéseket merne vonni arra a lélekre, mely e tényeknek részint okozója, részint eredője volt, ennél fogva e rajzban Dugonics lelki világára csak gyéribb világosság jut mint a mennyi megilletné. Pedig a kérdés, miképen alakult meg lelki világa jellemének nem épen rokon vonásaiból, annál is érdekesebb az irodalom kedvelőjére nézve, mert művei annyira magukon hordják egyéniségének bélyegét, hogy Dugonicsban az író nem lehet elválasztani az embertől.

Dugonics művei méltatásánál már inkább használható források állottak szerző rendelkezésére. Meglátszik, hogy gondosan elolvasott mindent, a mit csak Dugonics műveiről írtak, de függetlenségét itt is megőrizte s eredeti felfogással fejtegeti Dugonics műveit. Csak az a kár, hogy sokkal kevesebb tért szentel Dugonics műveinek a méltatására, mint a mennyit jogosan vártunk. S ez a hiány annál jobban érzik, mert Dugonics munkáit ma már legfőljebb csak az irodalomtörténettel hivatás-szerűen foglalkozók ismerik, másfelől pedig a szerző avval, a mit e nemből élénk tár, egyszersmind kétségtelen jelét is adja hivatottságának, megbizonyította, hogy az efféle aesthetikai fejtegetésekre megbízható ítélete s helyes érzéke van. Azok a fejezetek, a hol Dugonicsot mint drámai költőt és regényírókat jellemzi, nemcsak a szerző történeti felfogására vetnek jó világot, hanem teljes elfogulatlanságára is: fölismeri, mi volt Dugonics nagyságának igazi alapja, de nem azonosítván magát hőseivel, a méltatást nem viszi túlzásba.

Így helyesen jelöli ki Dugonics állását az irodalom fejlődésében és tisztá nevet biztosít magának is az irodalomtörténet munkásai között.

—NÓ.

